

Etni ko iš enje Nijemaca u Titovoj Jugoslaviji

12 listopada, 2020 Stefan Gužvica

Ve ernji list je nedavno objavio članak Rosine T. Schmidt „[Najstrašnije poglavlje njema ke tragedije u Jugoslaviji](#)“ o etni kom iš enju jugoslavenskih Nijemaca nakon 1944. godine. Članak skre e pažnju na bitnu, ali zanemarenu povijesnu temu, uklju uju i i razdvajanje njema ke djece od roditelja i njihovo udomljavanje u slavenskim obiteljima. Me utim, ta tema obra ena je poprili no pristrano, uz ignoriranje šireg povijesnog konteksta, obilje tendencioznih zaklju aka te navo enje fakti ki neto njih podataka o njema kom stradanju na kraju Drugog svjetskog rata.

Hitler iz našeg sokaka?

Nijemci su bili najve a neslavenska manjina u Kraljevini Jugoslaviji – bilo ih je oko pola milijuna, dakle više nego Ma ara, Albanaca ili Talijana. Stoga njihov nestanak s ovih prostora ne predstavlja puku fusnotu, kao što bi se u inilo na osnovu poprili no marginalnog sje anja ne samo na njema ke civilne žrtve, nego i na njema ku kolaboraciju ili skoro dvjesto godina njihovog prethodnog suživota s drugim narodima, prvenstveno u Slavoniji i Vojvodini.

Zbog ovoga je poprili no neobi no da narativ autorice po inje od Boži a 1944. godine, odnosno od fakti kog kraja povijesti Nijemaca u Jugoslaviji. Tvrdi se da su jugoslavenski Nijemci „ostali netaknuti političkim doga aajima na mjestima svojih izvornih korijena“ do samog kraja Drugog svjetskog rata. Me utim, ta tvrdnja uop e nije to na: Nijemci u Jugoslaviji nisu se pretjerano zanimali za doga anja u „matinoj zemlji“ do me uratnog perioda, ali tridesetih je utjecaj nacizma me u njima naglo rastao, što je dobrim dijelom bila i posljedica aktivne agitacije njema kih tajnih službi.

Nacisti su do 1939. godine potpuno preuzeli dvije glavne udruge jugoslavenskih Nijemaca: uveni Kulturbund, koji je do tog vremena bio apoliti na kulturna udruga, te manje poznatu Agrariju, koja je bila zajednica njema kih zadruga u Kraljevini.^[1] Iak ni predratni njema ki gra anski političari, koji su se u po etku protivili nacistima, nisu odoljeli privilegiji kolaboracije s okupatorom: Stefan Kraft, recimo, bio je generalni konzul NDH u Münchenu, a Johann Keks bio je regruter ozloglašene SS divizije Prinz

Eugen.^[2] Nacifikacija njemačke populacije i zločini koje su počinili jugoslavenski Nijemci nad civilnim stanovništvom širom cijele Jugoslavije tijekom rata dobro su dokumentirani.^[3]

Zna i li to da jugoslavenske Nijemce možemo otpisati kao etničku grupu koja je zaslužila svoju sudbinu, koja je sama kriva za nedaću u koja ih je nakon rata zadesila? Ne baš.

Prvo, kolektivna krivnja je uvijek problematična kategorija, a Nijemci su jedan od najboljih primjera toga: većina žrtava poslijeratnih logora bila je mlađa od 15 ili starija od 60 godina, dok je, recimo, vođa jugoslavenskih Nijemaca nacista, Sepp Janko, umro u Buenos Airesu 2002. godine, u 96. godini života. Kao drugo, odnos Nijemaca prema nacizmu bio je složen i kontradiktoran. Iako je broj članova Kulturbunda nakon nacifikacije navodno porastao na čak 300.000 (od oko 500.000 pripadnika te manjine), za rast su bili odgovorni i psihološki pritisci i ucjene, a ne samo entuzijazam za pobjedama nacističke Njemačke.^[4]

Pored toga, njemački katolički crkveni krugovi pružali su aktivni otpor nacizmu, koji su smatrali neopoganstvom.^[5] Podunavske Švabe bile su seljački narod, iako duboko konzervativan, ali taj konzervativizam je nerijetko dovodio i do odbijanja ili ravnodušnosti prema naciji kao konstruktivnom modernog svijeta. Uvjerljiva većina Nijemaca oglušila se u travnju 1941. godine na Hitlerov poziv da izbjegnu mobilizaciju u jugoslavensku vojsku i umjesto toga pomognu njemačkom Reichu u osvajanju Jugoslavije.^[6]

„Dobrovoljka“ divizija Prinz Eugen, kao i druge vojne formacije, se sastojala većinom od mobiliziranih regruta, s obzirom na to da je izvor dobrovoljaca brzo presušio.^[7] Pritom, iako su deportacije Židova u oblastima pod kontrolom folksdojera odmah započele, Srbi u Banatu pod njemačkom upravom bili su tretirani znatno bolje nego u Srijemu pod NDH ili Mađarskoj pod mađarskom vlašću.^[8]

Naravno, ništa od ovoga ne mijenja i ne ublažava činjenicu sudjelovanja jugoslavenskih Nijemaca u Holokaustu, gušenju pokreta otpora ili ratnim zločinima nad civilnim stanovništvom, prije svega u Bosni i Hrvatskoj. Jugoslavenski Nijemci ne mogu se svesti na monolitne fašističke agresore, kao što je to rađeno u socijalističkoj Jugoslaviji, ali ni na nevine žrtve koje gledaju svoja posla sve dok partizani niotkud ne odluče da ih se riješe, kao što to tvrde potomci Nijemaca, njihove udruge i njima naklonjeni autori.

Riječima povjesničarke Mirne Zakić, koja je ocjenjivala njihovu ulogu u Holokaustu, „etnički Nijemci u Banatu nisu bili kolovođe, ali nisu bili ni pasivni promatrači.“^[9]

Meunarodni kontekst

Vjerojatno najveći problem čimbenik u *Većernjem listu* je na čemu i na koji se predstavlja institucionalna pozadina etničkog čišćenja Nijemaca, odnosno odsustvo meunarodnog konteksta. Neupućeni čitatelj ili čitateljica imaju dojam da se radi o izoliranom činu, proizvoljno sprovedenom od strane krvoločnih jugoslavenskih komunista, naročito uzevši u obzir da novi režim autorica bezrazložno naziva „beogradski sustav“.

Međutim, protjerivanje Nijemaca iz Istočne Europe nije bio ni jugoslavenski ni komunistički plan. Idejni tvorac etničkog čišćenja Nijemaca u Istočnoj Europi bio je čehoslovački liberalni političar Edvard Beneš, a s njegovim planom su se već do kraja 1943. složili i Roosevelt i Staljin. Jedino je britanska Vlada u početku bila podijeljena, ali je do 1944. godine i Churchill prihvatio etničko čišćenje Nijemaca.^[10]

Stihijska protjerivanja i izvansudska ubojstva pripadnika njemačke manjine počela su odmah nakon povlačenja fašističkih trupa i u Rumunjskoj, Mađarskoj, Poljskoj i Čehoslovačkoj, u kojima, za razliku od Jugoslavije, komunisti nisu uspostavili svoju vlast neposredno nakon oslobođenja. Detalji o protjerivanju Nijemaca iz ovih zemalja dogovoreni su na konferenciji u Potsdamu u srpnju i kolovozu 1945. godine.

Interniranje Nijemaca u Jugoslaviji, zamišljeno kao privremena mjera prije njihovog prinudnog preseljenja u Austriju i Njemačku, zbog Potsdama je trajalo nekoliko godina. Naime, Jugoslavija nije imala predstavnika na konferenciji te se savezničke odredbe na nju nisu odnosile. Kada je Jugoslavija pokušala internirane civile uputiti u Njemačku i Austriju, vlasti savezničkih okupacijskih zona su to odbile, jer su već imale milijune izbjeglica i nisu ih mogle primiti više.^[11] Zbog toga većina jugoslavenskih Nijemci i dalje ostati u logorima sve do 1948. godine.

Autorica pritom ponavlja povijesno neutemeljen stereotip prema kojem „partizani nisu pripadali discipliniranoj vojsci, već gruboj skupini razbojnika iz bosanskih i srbijanskih planina“. U jesen 1944.

godine, Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije brojala je oko pola milijuna ljudi raspoređenih u 50 divizija, s jasno definiranim komandnim strojem građanima kroz tri godine ratovanja.^[12] Uzgred, zapovjednik Vojne uprave za Vojvodinu, koja je sprovođila hapšenja i internaciju Nijemaca, nije bio ni Srbinac ni Bosanac, nego etnički Hrvat iz Like, španjolski borac Ivo Rukavina.

Schmidt također tendenciozno zaključuje da je AVNOJ „planirao da za tri godine (do 1947.) u cijeloj Jugoslaviji ne opstane ni jedan Nijemac.“ Ova tvrdnja ignorira činjenicu da su od oduzimanja državljanstva i gubitka građanskih prava bili izuzeti Nijemci koji su mogli dokazati pripadnost ili suradnju s Narodnooslobodilačkim pokretom,^[13] kao i činjenicu da su neki od istaknutijih partizanskih rukovodilaca, poput zamjenika komandanta Vojnog regiona Banat, [Tome Granfila](#), bili etnički Nijemci.

Dakle, namjera jugoslavenskih vlasti zaista jeste bila da se većina njemačkog stanovništva protjera. Kada to više nije bilo moguće, uslijed neslaganja saveznika, Jugoslavija ih je odlučila ostaviti u logorima, koji će biti raspušteni tek 1948. godine. Veliki broj Nijemaca umrijeo je tamo od gladi, bolesti i loših higijenskih uvjeta.

Njihove smrti svakako su se mogle spriječiti, ali u razorenoj zemlji pripadnici njemačke manjine namjerno nisu bili prioritet pri zbrinjavanju ratom pogođenog stanovništva. Međutim, cilj jugoslavenske vlade nikada nije bio fizičko istrebljenje jugoslavenskih Nijemaca. Usprkos tome, autorica logore u Vojvodini i Slavoniji tendenciozno naziva „logorima smrti“.

Logori smrti koji to nisu bili

Nazivanje logora za jugoslavenske Nijemce „logorima smrti“, osim što je faktički netočno, predstavlja, u najmanju ruku, amaterski pokušaj izjednačavanja poslijeratnih internacija s nacističkim logorima za istrebljenje, ime se relativizira Holokaust. Iako je stradanje jugoslavenskih Nijemaca po principu kolektivne krivice u Jugoslaviji neupitno i neopravdano, ono se ne može mjeriti sa sistematskim planom istrebljenja Židova (kao i nekih Slavena, homoseksualaca, komunista i osoba s invaliditetom) u nacističkoj Njemačkoj. Autorica pritom iznosi nekoliko netočnih podataka o jugoslavenskim logorima te prešućuje neke bitne činjenice.

O posljednjim danima prije oslobođenja, Rosina T. Schmidt kaže kako su „naši ljudi savjetovali narod da ode dok se još može.“ Napisati „naši ljudi“ je dobar način da se izbjegne činjenica organiziranog bjekstva pripremljenog od strane nacističkih okupacijskih vlasti, tj. Wehrmachta i SS-a usmjerenog prije svega na one Nijemce koji su bili dio policijskog aparata, vojnih jedinica i nacističkih organizacija.^[14]

Zbog ignoriranja ove bitne činjenice, pažljivi čitatelj se može zapitati otkud to da je u Jugoslaviji bilo „pola milijuna etničkih Nijemaca“, a u logorima „200 tisuća zatočenih Nijemaca“, kada autorica tvrdi da je plan AVNOJ- navodno bio da „u cijeloj Jugoslaviji ne opstane ni jedan Nijemac“. Procjenjuje se da je oko 300 tisuća Nijemaca pobjeglo zajedno s Wehrmachtom i SS-jedinicama koje su se zatekle u Vojvodini i Slavoniji.

Schmidt dalje navodi da je do 1948. godine i zatvaranja logora „od 200 tisuća zatočenih Nijemaca, ostalo živo samo nekoliko desetaka tisuća ljudi“. Ovaj podatak namjerno stvara sliku da je preko sto tisuća Nijemaca ubijeno u Jugoslaviji nakon 1944. godine.

Procjenjuje se da je u logorima zapravo bilo oko 125 tisuća ljudi. Međutim, uzevši u obzir da ti logori, kao što je već rečeno, nisu bili planski organizirani za istrebljenje, preživjelo ih je oko 80 tisuća,^[15] što znači da je broj stradalih znatno manji od onoga što tvrdi Schmidt. To naravno ne umanjuje odgovornost jugoslavenske komunističke vlasti za stradanje tih ljudi, od kojih su većina bili civili.

Povjesničar Milan Radanović smatra postupanje nad njemačkim civilima nakon rata zločinom protiv čovječnosti.^[16] Također napominje ono što autorica ignorira, a to je da je većina smrti izazvana tijekom 1945. i 1946. godine, odnosno u najtežim poratnim godinama, a da je nakon toga smrtnost u logorima poela naglo opadati te da su komunisti prešućito odobravalii masovna bjekstva Nijemaca iz logora.^[17] Sve to ukazuje na odsustvo tobožnjeg plana za istrebljenje jugoslavenskih Nijemaca, a također dovodi u pitanje autoričinu tvrdnju da je do poboljšanja uvjeta došlo uslijed američkog pritiska.

Što se tiče njemačke djece, koja su centralni fokus članka, autorica navodi ispravan podatak da je njih izmeću 40 i 45 tisuća odvojeno od roditelja te da su mnoga potom dana na usvajanje i asimiliranje u slavenske obitelji.^[18] Ovo je ujedno i najveća tragedija primjenjivanja kolektivne krivnje na

jugoslavenske Nijemce: nakon rata, najveći broj žrtava bili su djeca i stare osobe. U Vojvodini i Slavoniji ostalo je veće stanovništvo koje se nije imalo čega bojati, jer nije bilo politički aktivno. Međutim, vrlo često su upravo te grupe najranjivije u slučajevima gladi i bolesti, što objašnjava desetine tisuća žrtava poslijeratnih logora za Nijemce.

Etnički čišćenje koje bi svi radije zaboravili

Etnički čišćenje Nijemaca od strane nove, komunističke vlasti svakako je jedna od najtamnijih mrlja u povijesti KPJ i partizanskog pokreta. Usprkos tome, ono je danas praktično zaboravljeno te nije dio kolektivnog sjećanja ni jedne od bivših jugoslavenskih republika, inače skoro univerzalno posvećenih demonizaciji prethodne, socijalističke države i ideologije komunizma.^[19] Pored toga, internacija Nijemaca je jedan od rijetkih slučajeva u kojem većina žrtava zapravo jesu civili, a ne, kao u slučaju [Bleiburga](#) ili [poslijeratnih strijeljanja u Srbiji](#), počinitelji ratnih zločina. Zašto onda toliko rijetko govorimo o etničkom čišćenju jugoslavenskih Nijemaca?

Nijemci Jugoslavije ne uklapaju se u narativ o „nacionalnim“ žrtvama Drugog svjetskog rata. Oni su naprosto bili krive nacionalnosti za svakoga. U slučaju Srbije, protjerivanje je čak i koristilo „nacionalnom interesu“, s obzirom na to da je etničko čišćenje Nijemaca rezultiralo naseljavanjem Srba i ostvarivanjem njihove brojčane dominacije u Vojvodini. U današnjem povijesnom sjećanju u Srbiji, jugoslavenski Nijemci prije svega „služe“ napuhavanju cifre od „[60.000 ubijenih Srba](#)“ (gdje se skoro uvijek ignorira da su [49,42% osoba](#) ubijenih od NOVJ na teritoriji Srbije nakon rujna 1944. bili Nijemci).

U Hrvatskoj o njima govorimo samo [povremeno](#) u kontekstu „komunističkih zločina“, gdje se i fenomen kolaboracije i europski kontekst ignoriraju. Međutim, iako njemačko etničko prisustvo u Jugoslaviji nije nužno ugrožavalo hrvatske nacionaliste, za razliku od srpskih, o njima se i dalje govori jako rijetko. Prešutno „posrblijevanje“ njemačkih civila u Srbiji i njihovo ignoriranje u Hrvatskoj ozbiljno dovode u pitanje iskrenost nacionalističkih tvrdnji da ih zanimaju „[sve žrtve](#)“ Drugog svjetskog rata.

Stefan Gužvica je povijesni arhivski istraživač na Sveučilištu u Regensburgu. Autor je knjige „Frakcijske borbe u Komunističkoj partiji Jugoslavije tijekom Velike istčke 1936-1940“.

[1] Zoran Janjetović, „Nemci u Vojvodini“, Beograd 2009, str. 230-231.

[2] Skupina autora, „Tko je tko u NDH“, Zagreb 1997, str. 202-203; Caroline Mezger, „Forging Germans: Youth, Nation, and the National Socialist Mobilization of Ethnic Germans in Yugoslavia, 1918-1944“, Oxford 2020, str. 195.

[3] Vidi Dušan Biber, „Nacizam in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941“, Ljubljana 1967; Venceslav Glišić, „Teror i zločini nacističke Nemačke u Srbiji 1941-1944“, Beograd 1970; Josip Mirni, „Nemci u Bačkoj u Drugom svjetskom ratu“, Novi Sad 1974. Za noviji pogled na njemačke zločine u Jugoslaviji, vidi Srđan Božović, „Divizija „Princ Eugen“, Pančevo 2011 i Goran Babić, „Paor sa bajonetom: Zločini i kazna vojvođanskih folksdojčera“, Beograd 2012. Podaci o najozloglašnijim njemačkim zločincima u Jugoslaviji objavljeni su u zborniku koji su uredili Miodrag Žeđević i Jovan P. Popović, „Dokumenti iz istorije Jugoslavije, Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača iz Drugog svjetskog rata, IV tom: Saopštenja, odluke i spiskovi pripadnika okupacionih snaga Nemačke i Mađarske koje je Državna komisija proglasila za ratne zločince i spiskovi lica koje je Komisija Ujedinjenih nacija proglasila za ratne zločince ili osumnjičila za zločine vršene u Jugoslaviji“, Beograd 2000.

[4] Janjetović, „Nemci u Vojvodini“, str. 232-233.

[5] Branko Bešlin, „Nemačka katolička štampa u Vojvodini i njen spor sa nacionalsocijalistima 1935-1941. godine“, *Zbornik Matice srpske za istoriju* 59-60 (1999), str. 112-114; Mirna Zaki, „Ethnic Germans and National Socialism in Yugoslavia in World War II“, Cambridge 2017, str. 37-38.

[6] Zaki, „Ethnic Germans and National Socialism“, str. 62-64.

[7] Mezger, „Forging Germans“, str. 194.

[8] Zaki, „Ethnic Germans and National Socialism“, str. 141.

[9] Zaki, „Ethnic Germans and National Socialism“, str. 175.

- [10] Alfred-Maurice de Zayas, „The German Expellees: Victims in War and Peace“, Basingstoke 1993, str. 78-80.
- [11] Zaki, „Ethnic Germans and National Socialism“, str. 242-243.
- [12] Ljubivoje Pajovi, Dušan Uzelac, Milovan Dželebdži, „Sremski front 1944-1945“, Beograd 1979, str. 8.
- [13] Nikola L. Gašević, „Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948“, Novi Sad 1984, str. 77.
- [14] G. C. Paikert, „The Danube Swabians: German Populations in Hungary, Rumania and Yugoslavia and Hitler's impact on their Patterns“, Hag 1967, str. 284-285.
- [15] Zaki, „Ethnic Germans and National Socialism“, str. 261.
- [16] Milan Radanović, „Kazna i zločin, Snage kolaboracije u Srbiji: odgovornost za ratne zločine (1941-1944) i vojni gubici (1944-1945)“, Beograd 2015, str. 589.
- [17] Radanović, „Kazna i zločin“, 589-590.
- [18] Paikert, „The Danube Swabians“, str. 287.
- [19] O tome vidi zbornik „Politička upotreba prošlosti: O istorijskom revizionizmu na postjugoslovenskom prostoru“, Novi Sad 2013.